

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-39>

УДК 821.161.2-31.09Гримич

Ковпик С.І.

Криворізький державний педагогічний університет

**ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ В ОБРАЗІ УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ГРИМИЧ
«ПАДРЕ БАЛЬТАЗАР НА ПРИЗВИСЬКО ТОЙВО»)**

Анотація. У статті йдеться про особливості художнього моделювання образу українського емігранта в сучасному романі М. Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво». Авторка статті спробувала визначити суто національна та загальнолюдські принципи моделювання вказаного образу. Письменниця презентувала новий психотип українського емігранта, котрий суттєво відрізняється від подібних психотипів у класичній українській літературі. Моделюючи образ українського емігранта у Бразилії, авторка роману намагалася поєднати в характері цього персонажу такі риси: авантюризм, винахідливість, співчуття, доброта, безпосередність. Усі ці риси виявилися дуже важливими для адаптації головного персонажа в умовах організації життя в зовсім незнайомому йому краї. Головний персонаж роману мав високий ступінь психофізіологічної адаптації до нових умов проживання.

Ключові слова: національне, адаптованість, емігранти, чужина.

Ковпик Svitlana

Kryvyi Rih State Pedagogical University

**THE UNIVERSAL HUMAN AND THE NATIONAL IN THE IMAGE
OF THE UKRAINIAN EMIGRANT (BASED ON THE NOVEL
“PADRE BALTHAZAR, NICKNAME THAT ONE” BY M. HRYMYCH)**

Summary. This paper reveals the peculiarities of literary modeling the image of the Ukrainian emigrant in the modern novel “Padre Balthazar, nickname That one” by M. Hrymych. The author of the paper tried to determine national and universal principles of image modeling. M. Hrymych presented a new psychotype of the Ukrainian emigrant, which differs significantly from the traditional psychotypes of the classical Ukrainian literature. Creating the image of the Ukrainian emigrant in Brazil, the author of the novel made an attempt to combine in his character the following traits: adventurism, ingenuity, compassion, kindness, immediacy. All these features were very important for the main character adaptation in terms of organizing his life in a completely unfamiliar land. The main character of the novel had a high degree of psychophysiological adjustment to new living conditions. Nykyta Zhyvka’s quick adaptation was provided due to a certain way of his upbringing. His grandmother constantly reminded him about Ukraine and brought him up according to the Ukrainian traditions. Moreover, Nykyta’s life was hardened in Canada. A significant role in Nykyta Zhyvka’s adaptation belonged to the environment, and especially to his close friend Gabriel. It was he, who encouraged Nykyta to self-education, strengthened his will power, taught to control his emotions, helped to gain authority among church members. The writer very skillfully presented the stages of spiritual growth of the Ukrainian emigrant, who nevertheless built his paradise in a far foreign land and didn’t lose his identity. He chose another path that was significantly different from the common way of other Ukrainian emigrants. The essence of this path was not to enrich for himself so much, but to help in strengthening and enriching the others who needed it more than he did. This was the purpose of Balthazar’s high mission. He showed not only the best national traits of his character (endurance, firmness, ingenuity), but also universal ones (compassion, care about the others). Depicting Balthazar’s life, the author showed the phenomenon of emigrant transformation and penetration into the society of Brazil. The adaptation of the main character to the new reality happened very quickly due to his motivational sphere, which played a considerable role in this process. In fact his needs, interests, aspirations, ideals and dreams were totally implemented in the colony of New Austria.

Keywords: national, adaptability, emigrants, foreign land.

Постановка проблеми. Образ українського емігранта з’явився у художній українській літературі ще в часи перших хвиль еміграції кінця XIX ст., зокрема, в новелах В. Стефаніка («Камінний хрест»). Т. Бордуляка «Іван Бразілієць», А. Чайковського («Бразильський гаразд»). Однак системно він окреслився лише після Другої світової війни, спершу в творах Ді-Пі (повість «Еней та життя інших») Ю. Косача), а з часом і в творчості письменників-емігрантів у Північній Америці. Звернення до теми емігрантського життя становить надзвичайно цінний і до певної міри унікальний досвід зображення «іншої України». Ця тенденція відбувається і в сучасній українській літературі. А підтвер-

дження цього є роман української письменниці Марини Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво», котрий вийшов друком у 2017 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Агеева у рецензії на роман М. Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво» відзначила: «Головний герой, ім’я якого й винесене в назву твору, демонструє чудеса адаптивності й подиву гідне вміння виживати за найнесприятливіших обставин. Цю людину ніколи не кидає віра у власний успіх. А може – в заступництво святого Миколая, котрий відгукується на прохання свого ну дуже вже грішного адепта вмиг. Та як же й не квапитися, коли наш комічний персонаж усе потрапляє в такі тарпати, з яких мало шансів

вийти живим. І вже зовсім ніяких – цілим та небитим. От такий собі іван-покиван, захланний життєлюб, що завжди керується настроєм і натхненням цієї хвилини й не клопочеться майбутнім. Навіть і святицька кар'єра в бразильській Новій Австрії чоловікові вдалася» [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У тексті роману головним об'єктом зображення є українські емігранти, котрі наприкінці ХІХ століття масово від'їжджали із сіл Галичини. Оскільки тема життя українських емігрантів є нині дуже актуальною в українській літературі, а роман Марини Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво» ще не потрапив «під вічко» літературознавчого аналізу, тож вважаємо, що нині існує нагальна потреба дослідити специфіку художнього моделювання образу українського емігранта.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у тому, щоб дослідити специфіку художнього моделювання образу емігранта в сучасному українському авантюристичному романі М. Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво» та визначити загальнолюдські та національні принципи моделювання вказаного образу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уроджена спостережливість та кмітливість допомогли Никитці (Тойво) одразу зарекомендувати себе перед бразильськими «фармарами». Він справив на них неабияке враження, назвавши себе отцем Бальтазаром, з яким він познайомився під час подорожі на кораблі до Бразилії. Для достовірності він дуже природно обґрунтував своє ім'я: *«Взагалі-то я ... той-во... – Никитка, але коли я їхав до Бразилії, то мені, той-во, єпископ дав нове імення, щоб, знаєте, той-во, пасувало до Бразилії.. Щоб все було, той-во, як має бути»* [2, с. 12]. М. Гримич, розповідаючи про колонію Нова Австрія, акцентує увагу на тому, що мешканці цього поселення, на відмінну від інших іммігрантів в Бразилії вирішили боротися з «ворожою природою» гуртом. Ось тому вони жили найзаможніше у порівнянні з їхніми земляками: *«У лісі, що кишив дикими звірами, отруйними зміями, комахами і ботокудами, обробити таке поле гуртом було легше, ніж самому»* [2, с. 15]. Письменниця наголошує на тому, що важливим фактором виживання на чужині є згуртованість.

Не оминула увагою авторка і той факт, що далеко не всі іммігранти в Бразилії прилаштувалися до життя в цій непростій країні. На жаль траплялося й таке: *«...чоловіки спивалися, жінки йшли продавати своє тіло в містечка, діти росли, як трава при дорозі»* [2, с. 15].

Деталізує авторка й стан психофізичної адаптації українця до природно-кліматичних умов Бразилії: *«Никитці здавалося, що він задихається, що йому не вистачає простору, на нього тиснув ліс, що стіною стяв обабіч дороги, його страхала вузька стежка, яка гадюкою звивалася поміж крутими схилами ярів, то стрімко збігаючи вгору на вершину пагорба, то зненацька обриваючись донизу. Його мучила волога задуха: все тіло свербіло від бруду...»* [2, с. 15].

Никитка належав до тих українських іммігрантів, чий батьки були першими у хвилі трудової імміграції до Канади та Бразилії. Дитин-

ство хлопця пройшло в преріях Канади. Усі його уявлення про Галичину формувалися на основі розповідей бабусі Юстини. Ось тому хлопець вже зовсім по-іншому адаптувався до клімату та середовища Бразилії. Як стверджує письменниця: *«Діти іммігрантів не ностальгують. А от їхні батьки...»* [2, с. 26].

Никитка вперше дізнався, що таке ностальгія, спостерігаючи за своєю бабцею Юстиною, коли та виходила з хати тужити за Старим краєм, то починали вити койоти. Місцеві навіть почали її називати «матір'ю койотів». Сама ж бабця Юстина пояснювала, що це вона так плаче за рідним краєм.

Життя у Бразилії серед «фармерів», котрі тяжко працювали щодня, не дуже приваблювало Никитку. Адже в його намірах було прагнення щонайшвидше розбагатіти. Він щоразу відганяв страшні думки про можливість жити у Новій Австрії. Йому не імпонувала робота на землі: *«... народженому ковбоєм важко дається розмірність, рутинність, монотонність селянського повсякдення»* [2, с. 57].

Мешканці Нової Австрії зберігали традиції та культуру, котрі на генному рівні були закодовані у їхній свідомості. Так, на свято Миколая вони варили борщ і запікали свиняче м'ясо, а от столи накривали вже не скатертинами, а пальмовим листям. Тут вже помітний вплив умов середовища, в якому проживали українці на їхній побут. А ще у такий спосіб емігранти спрошували свій побут.

Через деякий час Никитка почав відчувати прив'язаність до Нової Австрії. Він став спостерігати, що *«То зовсім не таке, як у них в Канаді. І не таке, як у Старому краю»* [2, с. 71].

Никитка двічі спробував втікати з Нової Австрії. І обидва рази вертався назад. Коли він потрапив до міста Паранагви, то відчув справжню свободу. Це місто не було схоже на решту бразильських містечок, які були заповнені іммігрантами. Це портове місто було дуже заможне. За три роки перебування у Новій Австрії Никитка став зовсім іншим. Йому хотілося щиро допомогти мешканцям колонії. Він почав лікувати їх травами, в всьому допомагати. А ще дружба з Габрієлем суттєво змусила падре переглянути свої життєві позиції. Під впливом свого нового побратима він став займатися самоосвітою.

Тобто, нове середовище перетворило молодого авантюриста на дуже вихованого, стриманого та освіченого вірянина. Йому імпонувало те, що мешканці колонії дуже його поважають, з довірою ставляться до нього. А це змусило Бальтазара удосконалюватися в очах пастви. Він разом з Габрієлем створили для нужденних українських іммігрантів притулок під назвою «Надія». У цьому притулку опинилося чимало жінок матерів-одиначок, котрі під час трансатлантичної подорожі до Бразилії втратили свої чоловіків, а були й такі, у яких чоловіки загинули під час вирубки лісу. Сюжетна лінія, що пов'язана з притулком «Надія» розкриває те, настільки українські іммігранти в Бразилії потребували підтримки і захисту. Особливо жінки, котрі після втрати чоловіка залишалися віч-на-віч зі своєю бідною. І знову письменниця акцентує увагу на тому, що в далекому та чужому краї краще було виживати усім гуртом, тримаючись купи.

У романі М. Гримич дуже вдало вмонтовує у сюжет історію багатодітної сім'ї Кузиків, котра приїхала з Галичини і під впливом хитрого польського агента подалася на заробітки до кавової плантації. Проте тропічний клімат мав негативно впливав на стан здоров'я членів родини. Особливо потерпали від цього діти, котрих у родині з десяти залишилося семеро. Отже, особливістю трудової еміграції було те, що українці їхали до Бразилії усією родиною, наражаючи на смерть своїх нащадків. І саме завдяки Бальтазару ця родина опинилася у колонії Нова Австрія.

На особливу увагу у романі заслуговує той факт, що на службу до Бальтазара згодом почали приходити чорношкірі: *«Потрапивши одного разу на відправу в українську церкву, вони ставали найвідданішими її парафіянами»* [2, с. 97]. Це ще раз підкреслює миролюбивість українців.

Українці в Бразилії аби уберегтися від різних захворювань, що тут вивували, вирощували різні лікарські трави. Чимало способів лікування усіляких хвороб Бальтазар перейняв від місцевих індіанців, а до всього того процесу лікування він обов'язково додав свою молитву. Проте великого напливу пацієнтів у нього не було, бо *«Русинські селяни були дуже терплячі і не звичні до лікарів, вони намагалися вирішувати свої проблеми зі здоров'ям самотужки або уживатися зі своїми хворобами»* [2, с. 130]. У цьому описі констатується, на жаль, дуже погана риса українців – терпіння.

Пізнавальну функцію у романі виконують спогади. Саме вони були цінним джерелом інформації про предків Бальтазара. У спогадах найчастіше фігурувала баба Юстина. Бальтазар згадував як вона розтирала мак на кутю. Він завжди дивувався тому, як баба могла швидко абстрагуватися від зовнішнього світу. Авторка підкреслює, що спогади дитинства вони найчіткіші та найвиразніші. Ось тому вони так часто виринали зі свідомості падре.

За п'ятнадцять років життя у Бразилії Бальтазар адаптувався до клімату цієї країни. У спекотні години дня, а також під час тижневих злив він проводив час за читанням книг у своїй фармацевтичній лабораторії. Він добре вивчив особливості вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, навчився вправно обробляти місцевий ґрунт.

Тобто, його ступінь психофізіологічної адаптованості виявився дуже високим, на чому акцентує увагу письменниця. У падре Бальтазара процес адаптації відбувся водночас на фізіологічному, біологічному, психологічному та власне соціологічному рівнях. На прикладі життя Бальтазара авторка показала феномен переходу переселенця до складу постійного населення Бразилії. Адаптація у головного героя відбулася дуже швидко. Значну роль тут відіграла мотиваційна сфера, адже його потреби, інтереси, прагнення, ідеали та мрії повністю реалізувалися саме в колонії Нова Австрія. Головний персонаж мігрант довго шукав себе і нарешті таки знайшов.

Українські емігранти продемонстрували корінним фазендейро, як на голому місці можна розбагатіти та ще й без базового капіталу, без зайвої робочої сили. Ось тому деякі з них приїхали до Габрієля та Бальтазаора за досвідом. Цей

факт свідчить про визнання української вдачі на чужині та вияв поваги до емігрантів. *«... Нова Австрія – це не просто іммігрантська колонія, це держава в державі»* [2, с. 167], – констатували корінні мешканці.

Усе в цій екзотичній країні вразило місцевих фазендейро: *«Маурісіо Гомес з цікавістю розглядав роботу млина, тартака, обстежував зарості ерва мате в лісі, розпитував про її ринкові та оптові ціни, особливо його зацікавила стуфа зі збіжжям пшениці. Білий пухкий хліб, який подавала Роза на обід, неабияк засмакував старому фазендейро»* [2, с. 167].

У моменти ностальгії падре Бальтазар йшов до своєї церкви, ставав на навколішки перед іконою, привезеною з України і починав молотися. Тобто, генетична приналежність до української нації брали верх у Бальтазара.

У листах Марушки до Бальтазара є оцінка еміграції українських селян до Бразилії: *«Із раю я приїхала в пекло. Люди, що прибули з Галичини до Бразилії, були з дуже бідних околиць. Це був темний люд. А умови, в яких вони опинилися, відкинули їх ще на століття назад. Навіть у найбідніших селах в Старому краю люди орали конем, а там індіани і каблукі косили куці фойсою, шкрябали землю мотиками і садили кукурудзу і фасолю в лісі. І тим бідним русинам довелося робити те саме, щоб вижити. Вони жили, як індіани, пили воду з хробаками, голодували. А ще хворіли. А при цьому народжували дітей. Тут селяни не просто родили дітей, вони відтворювали собі робочу силу...»* [2, с. 205]. З огляду на цю характеристику, то українців дуже ошукали і замість раю їм запропонували справжнє пекло, в якому вони, незважаючи на все це, змогли організувати своє життя. Це ще раз підтверджує високий рівень психофізіологічної адаптації українців до різних умов життя.

Органічно підтверджує думку про тугу та смуток емігрантів у Бразилії за рідним краєм пісня переселенки Анни Кузик. У цій пісні дуже добре вибудовується образ української емігрантки, котра втративши чоловіка під час подорожі або ж на важкій роботі у Бразилії, змушена була самотужки виживати, а ще й ставити на ноги дітей.

Часи змінювалися. До Бразилії вже на початку ХХ століття стали приїжджати священики, інтелігенція. Відбулося суттєве соціальне розширення емігрантів. У Прудентополісі сформувалася потужна спільнота українських місіонерів. Проте падре Бальтазар, як старожил Нової Австрії, залишався автономним. Він не піддавався стороннім впливам і залишився вірним своїм принципам. М. Гримич надзвичайно художньо презентувала долю українця, який зумів завдяки своїй винахідливості, авантюризму не просто вижити в умовах чужини, а ще й збудувати справжній, хай і дещо утопічний, рай, про який мріяли і яким марили усі переселенці з України.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, аспектний аналіз роману М. Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво» дав можливість з'ясувати специфіку художнього моделювання образу емігранта в сучасній українській прозі.

Виявлено, що образ падре Бальтазара (Никити Живки) суттєво відрізняється від образів тих

українських емігрантів, котрих презентували вітчизняні письменники кінця XIX століття. Образ падре Бальтазара – це новий психотип емігранта-авантюриста, жигала, котрий під впливом певних умов та оточення суттєво змінив свою життєву позицію і став на праведний та місіонерський шлях.

Помічено, що падре Бальтазар та і всі мешканці колонії Нова Австрія мають високий ступінь психфізіологічної адаптації до нових умов проживання. Пояснити це можна тим, що усі емігранти трималися купи від самого початку переїзду до Бразилії, вони були вихідці з одного села Дуліби. Усі справи вони робили разом, допомагали один одному. Що ж до швидкої адаптації Никити Живки, то тут вдалися ознаки способи його виховання бабусею, котра постійно нагадувала йому про Україну і виховувала його в українських традиціях. А ще Никитка мав досвід проживання у Канаді, а тому міг порівняти організацію життя українських емігрантів у Ка-

наді та в Бразилії. Він відчув, що у цих теплих кліматичних умовах йому було комфортніше налагодити своє життя, а ніж у холодній Канаді. Адаптаційний період Никитки пройшов легко завдяки його оточенню.

Письменниця дуже майстерно презентувала етапи духовного зростання українського емігранта, котрий все ж таки побудував свій рай у далекій чужині. Він обрав зовсім інший шлях, котрий суттєво відрізнявся від того, який обирали раніше емігранти з України. Сутність цього шляху полягала у тому, щоб не стільки збагатитися самому, а допомогти іншим зміцнити свої позиції. У цьому була мета високої місії Бальтазара та саме це вказує на загальнолюдський принцип моделювання образу українського емігранта в романі М. Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво». На нашу думку, роман М. Гримич може стати об'єктом вивчення з точки зору поетики пригодницького роману, дослідження ментальності, а також геопоетики твору.

Список літератури:

1. Агеева В. Українська Нова Австрія в Бразилії. URL: <http://www.duliby.com.ua> (дата звернення: 12.05.2020).
2. Гримич М. Падре Бальтазар на прізвисько Тойво. Роман. Київ : Нора-Друк, 2017. 256 с.

References:

1. Ageyeva, V. *Ukrayinska Nova Avstriya v Brazyliyi* [Ukrainian New Austria in Brazil]. Available at: <http://www.duliby.com.ua> (accessed 12 May 2020).
2. Grymych, M. (2017). *Padre Baltazar na prizvysko Tojvo. Roman* [Padre Balthazar, nicknamed Toivo]. Kyiv: Nora-Druk. (in Ukrainian)